

УДК 14:21: 26/1

Олег САВЧУК, Наталія СКРИННИК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника***ФІЛОСОФІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПОГЛЯДАХ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

У статті аналізується шляхи досягнення національної єдності української нації в філософсько-релігійних та соціально-політичних рефлексіях А. Шептицького.

Ключові слова: *нація, ідеал, національна єдність, держава, влада.*

Актуальність дослідження національної ідеї в українському греко-католицизмі, на наш погляд, зумовлена тим, що впродовж історичного розвитку УГКЦ поставала в ролі конфесії, здатної зберегти менталітет українців, що сприяє самозбереженню нації, відпорності щодо чужих релігійстворів. Саме в даному контексті доцільним є досліджувати здобутки українського греко-католицизму в розрізі взаємозв'язку етносу і релігії.

Як засвідчує досвід українського етнорелігієгенезу, романтичний спосіб реалізації та втілення національного конструкта зазнав невдачі, оскільки в умовах переважання прагматичного світогляду, навіть у релігійному середовищі, питання про національну ідею набуло доволі практичного звучання, а відсутність будь-яких переваг у процесі творення єдиного національно-релігійного дискурсу є яскравим свідченням недостатньо ефективного втілення національної ідеї в контексті прогностичної експлікації проблем національної та духовної безпеки в Україні. Перед українською державою постають питання власного майбутнього, адже постійне прагнення до національної єдності, національної самостійності все ж дає змогу утвердити національно-релігійну ідентичність.

Постановка проблеми. У статті робиться спроба з'ясування світоглядних і філософських підвалин національної єдності українців, а також ролі держави у процесах національної самосвідомості, збереження власної ідентичності в творчості митрополита А. Шептицького.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема філософсько-релігійних поглядів митрополита А. Шептицького практично не вивчена сучасною релігієзнавчою наукою. Однак окремі аспекти національних проблем багатогранної творчості та діяльності А. Шептицького висвітлені в працях В. Бліхара [1], І. Іванишина [4], А. Колодного [5], А. Кравчук [6] та інших. Узагальнюючі праці з даної проблематики відсутні, що зумовлює актуальність представленої розвідки.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному науковому просторі побутує думка, що українське національна ідея передбачає поєднання тріади «особа-народ-держава», тобто визнає статус буття передусім за індивідом, однак робить це на підставі християнських настанов, згідно з якими людина

розглядається як «образ і подоба Божа». Цей континуум розглядає людину не ізольованою, а як особу, здатну на гносеологічному рівні до об'єднання на переломних, критичних етапах історії, до жертвності в ім'я великої мети, розуміння народом сенсу свого життя, свого призначення. Має рацію український дослідник О. Шморгун, коли стверджує, що основою консолідації українського народу на національному ґрунті, формування його етнічного, релігійного та економічного патріотизму є, насамперед, «міжособистісний, духовно-психологічний зв'язок на засадах спільних культурно-гуманістичних цінностей, що мають одночасно національне і загальнолюдське значення» [11, с. 17]. Йдеться про вартості, основою яких є християнські ідеали, що інтегрують окремих осіб в одну органічну спільноту, орієнтуючи на співробітництво з іншими народами.

Зазначимо, що українська національна ідея, пройшовши низку історичних етапів у розвитку, видозмінювалась за формою, сферою дії, функціональним призначенням та глибиною вираження, зберігаючи при цьому свою сутність передусім завдяки релігійній складовій її експлікації у суспільне життя. Одним із базових елементів релігійної домінанти, на наш погляд, є релігійна ідентичність як вид соціальної ідентичності. Вона містить у собі об'єктивний еволюційний компонент, що розкривається шляхом аналізу історичного досвіду його втілення.

Синтез національного та релігійного в українському суспільно-політичному житті першої половини ХІХ ст. найяскравіше виявився у підавстрійській Україні завдяки старанням духовної еліти УГКЦ, що стала носієм ідеї національного відродження, яка за умов лояльного ставлення влади отримала можливість розвиватися. Як зазначає дослідник В. Іванишин, саме греко-католицьке духовенство реалізувало власний потенціал щодо очолення національного руху, зробивши український греко-католицизм не лише фактором національного відродження, а й національного державотворення [4, с. 22].

Беручи до уваги мету незалежної Української держави, А. Шептицький закликав до соціальної та релігійної солідарності, висуваючи етичні критерії, засновані на християнському законі любові. Адже в соціально-політичній та релігійно-церковній сферах історичну перспективу об'єднання зумовлювали доцентрові сили (єдність, послух, любов), а перешкоджали їй відцентрові сили (бунт, ненависть, егоїзм) [7, с. 134]. Оскільки християнський вибір обов'язково зорієнтований на любові, він завжди прямував до об'єднання. Для А. Шептицького це було моральним стандартом, критерієм, за яким слід розпізнавати сутність історичних процесів та оцінювати поступ у справі єднання.

А.Шептицький акцентує увагу на важливості раціонально реалізувати ентузіазм молоді людини, одночасно підкреслює, що з віком важливо не втратити цього ентузіазму, виявляючи свої знання тонкого психолога.

Цінністю українського народу та однією з умов єдності, на думку А. Шептицького, є українська мова. „Що ж робить якесь число людей народом?

- запитує А. Шептицький - Передовсім мова. Всі, що по-українськи говорять, або що вважають українську мову за рідну, будуть становити український нарід" [7, с. 142]. Отже, для митрополита мова є одним із чинників (поряд з волею), що творять націю. Адже рідна мова закладена в людині на рівні національного генетичного коду. Таке розуміння особливо актуальне для теперішньої України, оскільки воно єдине спроможне погодити проблему мовно зрусифікованого Сходу з ідеєю національного відродження.

Проявом глибокого патріотизму А. Шептицького, на думку професора А. Колодного, було те, що Україну він називав „Рідною Хатою". І це не просто образний вислів. Саме українська хата - праматір пристанку людського, була тією колискою нашого народу, в якій від покоління до покоління передавалися його традиції, художні смаки, мораль, світобачення. А. Шептицького турбувало й те, що ця Хата хоч і рідна, але поділена ворогуючими братами. Проте, зауважує він, український народ є одним народом і йому належить стати монолітом [6, с. 140].

Включаючи в основу національної єдності принцип субсидіарності, соціальної та релігійної солідарності, виховання молоді, мову, А. Шептицький наголошує, що ці елементи є головними критеріями для виховання в молоді патріотизму і любові до Батьківщини.

За А. Шептицьким, ніяка нація не може мати на довкільні народи жодного впливу, якщо вона не репрезентує якоїсь ідеї універсального значення, що стає історичним призначенням того народу. Тільки народ, який стає носієм великої універсальної ідеї, здатен належно здійснити волю Божу, використати талант, йому даний від Бога, щоб царство Боже ширилося по цілому світі. Народ, що вкладає значний ціннісний елемент у культуру християнського світу, а згодом і цілого роду людського стає духовно великим і здобуває повагу та визнання в сім'ї народів.

В рефлексіях митрополита А. Шептицького національна ідея постає соборною ідеєю, тобто однаково спроможною для сприйняття різними суспільно-політичними силами. Хоча суспільство і розвивається на засадах ідеологічного плюралізму, але різноманітні підходи до ролі національного у суспільному житті повинні сприйматися як рівні засобів реалізації ідеї. Це в свою чергу дає змогу наповнити українську національну ідею принципами плюралізму й толерантності, що вписується в традиційну для греко-католицизму формулу єдності у багатоманітності.

У творах митрополита А. Шептицького висувається теза інтеграції культурних, національних та загальнолюдських цінностей через самореалізацію інтелектуального, релігійного, духовного потенціалу особистості, народу. У такому тлумаченні національна ідея передбачає основний соціально-релігійний механізм її об'єктивізації. Закладена теоретико-методологічна основа сприйняття національного в контексті релігійних проблем стала запорукою збереження національного характеру

українського народу, була єдиним провідником «часто зневірених мас на шляхах до віри в краще майбутнє українського народу» [8, с. 247].

Базовими теоретичними положеннями інтерпретації національної ідеї митрополитом А. Шептицьким є морально-релігійна солідарність і субсидіарність, що виражається через неформальні морально-етичні засади впорядкування суспільно-політичного життя, які втілюються через духовний корпоративізм, наголос у якому робиться, насамперед, на духовно-психологічних міжособистісних стосунках. Практичний спосіб осягнення національної єдності релігійний діяч бачить через реалізацію церковної єдності, про що детально йтиме мова в наступних розділах роботи.

Одним з елементів української національної ідеї є особливості взаємин церкви і держави, адже релігійний чинник у розвитку суспільства є найбільш автентичним генератором ставлення до національної ідеї, оскільки довіра більшості населення до представників релігійних спільнот є апріорі вищою, ніж до будь-яких інших громадських інституцій. Не менш важливу роль у втіленні національної ідеї відіграє релігійна діяльність особи. Богословське сприйняття природи людини базується на двох головних складових, що характеризують особистісне існування людини.

Шукаючи позитивний фактор для розуміння філософсько-етичного виміру національної ідеї, митрополит А. Шептицький, неодноразово звертається у своїх пастирських посланнях до поваги людського життя як морального обов'язку християнина у сфері людських відносин. Почуття власної гідності А. Шептицьким розуміє як основу для побудови взаємин з іншими. Повага гідності передбачає визнання іншості як самодостатньої цінності: гідність людського життя, як важлива моральна вимога, вибудовується за аналогією з заповіддю любові, що є фундаментальним принципом католицької антропології. Для митрополита безсумнівно, що людина - це істота розумна, яка покликана діяти згідно із природним законом. Митрополит вважає за абсолютно неможливе відмовитися від визначення людини як розумної істоти: «Як одиниця, так і кожна суспільність спосібна до поступу і мусить поступати, якщо хоче розвинути всі свої сили і дійти до повного ладу й гармонії» [10, с. 5]. Дане розуміння дозволяє людині поводитися гідно за будь-яких життєвих випробувань, у межах розуміння цінності власного життя. Слушним у цьому аспекті є думка Л. Гузара: «Ми мусимо сприйняти найвищого і найнижчого, дбати один про одного. Треба дивитись на кожного як дитину Божу. Мусимо сприймати кожного, поважати і тішитися ним, обмінюватися культурними надбаннями» [2, с. 174].

Основними цінностями для А. Шептицького у національній ідентифікації є людина, її гідність, мова, традиції. Вагоме місце, на його думку, займають ті інституції, які формують та плекають моральний імператив особистості. Можна сказати, що в українському греко-католицизмі А. Шептицький став творцем своєрідного нового типу гуманізму, котрий характеризується вищим ступенем антропологізації. Гуманізація, на

протипагу «абсолютній теологізації» католицизму, є, по суті, його «персоналізацією», тобто спрямуванням на становлення особистості й гуманізацію суспільних відносин.

В посланні до «Руської інтелігенції» (1901 р.) митрополит А. Шептицький критикуючи засади ліберальної демократії лівого зразка, поширеної у тодішньому галицькому суспільстві зазначає: «Принципи християнства ... вищі над усяку партійність, стремлять до того, щоб усіх людей зібрати в одну родину і впровадити в людський рід гармонію і згоду. А всі групи суспільні часто ведуть людей до взаємної боротьби» [9, с. 177]. Громадяни й влада зобов'язані виконувати християнські обов'язки супроти Бога, забезпечуючи ту цивільну свободу, яку від природи має кожна людина: не бути змушеною до певних зовнішніх виявів внутрішніх переконань, яких не має, і свободу реалізувати ті світоглядні переконання, котрі поділяє.

Практично всі заклики митрополита переплітаються з поняттям солідарності. У посланні «До української інтелігенції» він осмислює процес поєднання солідарності з моральними принципами, оскільки усвідомлював, що саме засади християнського соціального вчення є базовою основою для прогресу людської солідарності і єдності. «Добро нашого народу, — писав А. Шептицький, - каже мені шукати порозуміння з людьми, що в цьому народі який не будь мають провід. Найліпша воля і найбільша посвята в суспільній праці принесе мало овочів, може бути зовсім без користи» [8, с. 270]. Митрополит висноував, що задля нормального розвитку народу та спільноти, необхідно дбати про солідарність поміж самими собою. Такий солідарний підхід до вирішення суспільних проблем був основою творення незалежного українського суспільства.

Бачення держави у митрополита Андрея Шептицького формувалося поступово. Перші роздуми про державотворчі процеси знаходимо у посланні до духовенства «Наша державність» (1941р.), в якому митрополит Андрей констатує, що народ як елемент державного організму творить група людей, об'єднана спільною мовою, а також волею одиниць до об'єднання на засадах спільного суспільного договору. Ефективною рушійною силою в процесі державотворення митрополит вважав працю патріотів, адже держава не є простим збором розрізаних суб'єктів, а є спільнотою, об'єднаною потребою захисту власних прав та інтересів, а також здійснення професійного обов'язку. В цьому контексті Шептицький стверджував, що у християнських державах немає більшої консолідуючої сили, ніж сила церкви [7, с. 150].

Визначення поняття держава митрополитом Андреем в значній мірі окреслюється в її обов'язках, перший з яких полягає в забезпеченні добробуту своїх громадян: «Держава є тою організацією людей, яка має на цілі зберігати і боронити їх свободу, давати їм можливість розвою тої свободи, усувати злочини і насильства, котрі тої свободи перешкоджають, але не є метою держави провадити людьми так, щоби вихованням виробляти людей такими, якими хоче їх мати, себто викривляти їх розвій проти їх волі, проти їх традиції, проти свобідного розвою суспільних сил, котрими держава може

опікуватися, але яких не повинна накидувати, викривлювати або їм відбирати що-небудь зі свободи, не противної принципам природного права і моральності» [3, с. 458].

Із цих слів Митрополита стає зрозумілим, що під терміном держава розуміється насамперед певне згромадження людей, організація, що покликана стояти на сторожі і обороні свободи і розвитку кожної суспільної одиниці, тобто громадянина, і не противитися природному праву і моральним принципам особи.

В згаданому творі митрополит конкретизує свої роздуми щодо ролі і завдань, наголошуючи, що держава є певною організацією яка формується із громадян. Цю організацію А. Шептицький вибудовував у вигляді батьківщини. Батьківщина запевнює громадянам щастя і безпеку від внутрішніх розколів і міжусобиць та захищає від зовнішніх ворогів. Ця безпека і запорука щастя можлива в тому випадку, коли батьківщина не буде сформованою із різнорідних частин, а буде монолітним організмом, який є оживлений одним духом і розвивається із внутрішньої своєї сили.

Теоретичні узагальнення митрополита спрямовані на з'ясування відцентрових тенденцій українського державотворення шляхом осмислення особливостей ментальних рис українців. А. Шептицький підкреслює, що український народ у своїй суспільній організації далекий від природного організму, намагаючись при цьому відповісти на складні питання: чому незважаючи на єдність мови та звичаїв українська нація перебуває у «хронічному стані антагонізмів» [7, с. 136]. Мислитель зазначає, що це відбувається передусім через брак релігійної єдності. Проявом глибокого патріотизму митрополита було те, що Україну він називав «Рідною Хатою», а церкву - «Рідною матір'ю». у «Рідній хаті» має бути і «Рідна мати». Такою родиною і справжньою матір'ю для українців є їхня Церква. Саме єдність нації у державі митрополит вважав безпосередньо залежною від єдності церкви. І це не просто образний вислів. Саме українська хата - була тією колискою нашого народу, в якій від покоління до покоління передавалися його традиції, художні смаки, мораль, світобачення [5, с. 19].

Аналізуючи думки А. Шептицький дослідник А. Кравчук вважає, що держава, збудована на християнських принципах, повинно характеризуватися чотирма рисами: загальним сприйняттям принципів Євангелія; вірністю християнському життю та чеснотам серед більшості громадян; соціальним життям та молитвою, що заслуговують на Боже благословення; свободою Церкви, яка може виконувати свою Богом дану місію (проповідувати Євангеліє, освячувати свій народ та молитись за нього). Саме дотримання цих умов дає змогу мирно вирішувати всі труднощі, пов'язані з верховною владою, в такий спосіб, який сприяв би загальному добробуту, і навпаки, «коли тих умов немає, а тому немає Божого благословенства, на поверхню суспільного життя висувуються одиниці, не здібні на провідників, які тим самим приносять радше шкоду, ніж хосен ...» [7, с. 142]. В даному контексті дослідник В. Бліхар вирізняє бачення митрополитом особливостей функціонування держави.

Шептицький настоював на тому, що якщо в суспільстві проявляються аморальні справи, то держава не зміцнює, а занепадає, у подібній державі керують далеко не моральні урядовці [1, с. 12].

Митрополит Андрей надавав перевагу демократичним формам держави та методам політичної боротьби: «демократичний рух, що в цілій Європі під стиг оборони убогих і скривджених покликує всіх благородних, не єсть для церкви чужим бо і дух Євангеліє єсть духом щиро і широко демократичним»¹. Саме в даній формі митрополиту Андрею бачилося розширення прав та свобод громадянина, серед яких слід виокремити право на гідні умови та гідну оплату праці, шляхом заснування професійних спілок; право на вільний релігійний вибір; право участі у політичному житті та прав меншин (в царині мови та освіти).

Висновуючи зазначимо, що державотворчі процеси у поглядах А. Шептицького ґрунтуються на моральних засадах християнської етики та сприяє встановленню позитивної української моделі державно-церковних стосунків.

Питання держави і влади та її суті від самого початку відіграло важливу роль у християнській думці. Саме перебуваючи у тих складних суспільно-політичних умовах розвитку Західної України тема побудови державного організму стала однією з ключових позицій в працях митрополита Шептицького.

Висновки. Важливою рисою української національної ідеї, зокрема її філософсько-релігійної складової є не просто укоріненість її в історичному минулому, а й піклування про історичну долю нації, а значить - розуміння в теоретичному плані суті нерозв'язаних проблем, релігійно-національних інтересів українського народу. В теоретичних розробках дослідників даної проблеми з покоління в покоління передавались віковічні традиції. Філософський вимір національної ідеї в творах А. Шептицького формується на базі онтології та містить цілісний контекст євангельської віри. Глибокий зв'язок проблем віри і моралі витворює із народу цілісний організм, тобто єдину спільноту, котра не може сприйматися фрагментарно. Зasadничче твердження християнської суспільної моралі ґрунтується на тому, що в її основі закладена духовна цінність, що є етичним твердженням, у якому виражається християнська позиція.

Література.

1. Бліхар В. С. Соціально-філософські погляди Андрея Шептицького : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.05 „історія філософії" / В. С. Бліхар. - Львів, 2006. - 16 с.
2. Гузар Л. Доповідь єпископа-помічника глави УГКЦ владики Л. Гузара на Першому всеукраїнському християнському конгресі «Примирення - дар божий, джерело нового життя» / Л. Гузар // Соціально-зорієнтовані

¹Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та народу: О kwestії соціальної // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899-1944. Т. I. Пастирські послання. 1899-1914. Львів 2007, с. 513.

документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008). Джерела християнського суспільного вчення та служіння / заг. ред. Леся Коваленко. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2008. - С. 172-174.

3. Декрет Митрополита Андрея Четверта заповідь Божа. Права родини і Церкви до школи та правила до декрету. Львів, грудень 1941 р. / Андрей Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. Т. III. Пастирські послання 1939-1944. Львів 2010, с. 458.

4. Іванишин В. Українська Церква і процес національного відродження / В. Іванишин. - Дрогобич, 1990. - 92 с.

5. Колодний А. Андрей Шептицький про будівництво Рідної хати / А. Колодний // Християнство і національна ідея: Науковий збірник. - Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. - С. 17-24.

6. Кравчук А. Соціальне вчення та діяльність митрополита Андрея Шептицького під час Німецької окупації / Андрей Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали. 1941-1944. Київ 2003 с. 239

7. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та народу Наша державність. Львів, грудень 1941 р. / Андрей Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. Т. III. Пастирські послання 1939-1944. Львів 2010, с. 131-159.

8. Пастирське послання митрополита Андрея до духовенства: О кестії соціальній (1902-1904 рр.) / Андрей Шептицький // Шептицький А. Пастирські послання.- Т. I. Пастирські послання 1899-1914 р. - Львів, 2007. - С. 270.

9. Пастирське послання митрополита Андрея до руської інтелігенції (від 09.02.1901р.) // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр. - Т. I. Пастирські послання 1899-1914 р. - Львів, 2007. - С. 177.

10. Шептицький А. Пастирське послання Єпископа Андрея до вірних Станіславської єпархії «Перше слово Пастиря» / Андрей Шептицький // Шептицький А. Пастирські послання : в 3 т. - Львів: Артоз, 2007. - ... - Т. 1. Пастирські послання 1899-1914 рр - С. 5.

11. Шморгун О. Основний зміст поняття "українська національна ідея" / О. Шморгун // Розбудова держави. - 1997. - № 6. - С. 17.

Oleg SAVCHUK, Nataliy SKRYNNYK
PHILOSOPHY OF NATIONAL IDEA IN LOOKS OF METROPOLITAN A.
SHEPTYTSKIY

The article deals with the ways of Ukrainian national unity achievement as developed in the philosophical - religious and social-political reflections of Andrey Sheptytskiy.

Key words: Nation, ideal, national unity, state, power.